

CJJ04_10

Klára Osolsobě

osolsobe@phil.muni.cz

Haló, halare, halavi, halatum, tady Caesar...

- *Pařím, Paříž, Paří ... , objevte krásy francouzských vín*
- *Sním, sníš, sní ... vychutnejte své ráno*
- *Aby váš motor lépe SHELL*
- *Peru Chile – jihoamerické pračky vítězí na evropském trhu*

Jazykový humor a slovesné tvarosloví

- *Za hlasem, zahla sem, svého srdce za hlasem/ zahla sem.*
- *Koupil jsem si paštiku, bylo na ní napsáno zaječí a neječí a neječí.*
- *Hodně snědí tihle hoši.*
- *Jan je osel.*
- *Volej ve dne v noci, není ti pomoci.*
- *Tamto sedlo a bodlo.*

Poezie (Jan Skácel – Chyby Broskví)

- mýval je medvídek co míval
ale už nemívá a sami
víme jen málo bez větrných mlýnů
nebyl by vítr někdo nad včelami
- Inu ke Inu jak jsem nikdy nelnul
a kulatý jak tírna Inu
sám do sebe jsem celý velnul
a zpátky se už nevylnu

Slovesné paradigma, konjugační typ, analytické tvary

- Konjugační typ slovesa je dán tvořením jeho tvarů jak od přítomného, tak od minulého kmene (tzv. kmen infinitivní, vyčleňovaný jako samostatný v některých mluvnicích, např. v PMČ, zde považujeme za variantu kmene minulého). V češtině můžeme klasifikovat slovesa buď do pěti tříd podle kmene přítomného (mimo toto dělení zůstanou slovesa izolovaná), nebo do šesti tříd podle kmene minulého (bezezbytku, tj. včetně izolovaných sloves). Abychom určili konjugační typ, je ve skutečnosti třeba provést obě klasifikace, přesněji řečeno zjistit podobu obou kmenů.

Podle kmene přítomného (opěrný tvar je 3. osoba singuláru indikativu přítomného aktiva)

- -e-0 (*nes-e-0, peč-e-0, ber-e-0, maž-e-0, tř-e-0*)
- -ne-0 (*tesk-ne-0, mi-ne-0, zač-ne-0*)
- -je-0 (*kry-je-0, kupu-je-0*)
- -í-0 (*pros-í-0, trp-í-0, sáz-í-0*)
- -á-0 (*děl-á-0*)

Mění se kmenotvorná přípona a soubor osobních koncovek je unifikovaný

s-0-u	peč-0-u	maž-0-u/-i	ber-0-ou	tř-0-u	tisk-n-u	mi-n-u	zač-n-u	kry-j-u/-i	kup-uj-u/-i	pros-í-m	trp-í-m	sáz-í-m	děl-á-m
s-e-š	peč-e-š	maž-e-š	ber-e-š	tř-e-š	tisk-ne-š	mi-ne-š	zač-ne-š	kry-je-š	kup-uje-š	pros-í-š	trp-í-š	sáz-í-š	děl-á-š
s-e-0	peč-e-0	maž-e-0	ber-e-0	tř-e-0	tisk-ne-0	mi-ne-0	zač-ne-0	kry-je-0	kup-uje-0	pros-í-0	trp-í-0	sáz-í-0	děl-á-0
s-e-me	peč-e-me	maž-e-me	ber-e-me	tř-e-me	tisk-ne-me	mi-ne-me	zač-ne-me	kry-je-me	kup-uje-me	pros-í-me	trp-í-me	sáz-í-me	děl-á-me
s-e-te	peč-e-te	maž-e-te	ber-e-te	tř-e-te	tisk-ne-te	mi-ne-te	zač-ne-te	kry-je-te	kup-uje-te	pros-í-te	trp-í-te	sáz-í-te	děl-á-te
s-0-ou	peč-0-ou	maž-0-ou/-í	ber-0-ou	tř-0-ou	tisk-n-ou	mi-n-ou	zač-n-ou	kry-j-ou/-í	kup-uj-ou/-í	pros-0-í	trp-0-í	sáz-ej-í	děl-aj-í

-e-

nes-0-u	peč-0-u	maž-0-u/i	ber-0-ou	tř-0-u
nes-e-š	peč-e-š	maž-e-š	ber-e-š	tř-e-š
nes-e-0	peč-e-0	maž-e-0	ber-e-0	tř-e-0
nes-e-me	peč-e-me	maž-e-me	ber-e-me	tř-e-me
nes-e-te	peč-e-te	maž-e-te	ber-e-te	tř-e-te
nes-0-ou	peč-0-ou	maž-0-ou/-í	ber-0-ou	tř-0-ou

-ne-

tisk-n-u	mi-n-u	zač-n-u
tisk-ne-š	mi-ne-š	zač-ne-š
tisk-ne-0	mi-ne-0	zač-ne-0
tisk-ne-me	mi-ne-me	zač-ne-me
tisk-ne-te	mi-ne-te	zač-ne-te
tisk-n-ou	mi-n-ou	zač-n-ou

-je-

kry-j-u/-i	kup-uj-u/-i
kry-je-š	kup-uje-š
kry-je-O	kup-uje-O
kry-je-me	kup-uje-me
kry-je-te	kup-uje-te
kry-j-ou/-í	kup-uj-ou/-í

-í-

pros-í- m	trp-í- m	sáz-í- m
pros-í- š	trp-í- š	sáz-í- š
pros-í- 0	trp-í- 0	sáz-í- 0
pros-í- me	trp-í- me	sáz-í- me
pros-í- te	trp-í- te	sáz-í- te
pros-0- í	trp-0- í	sáz-ej- í

-á-

děl-á-m

děl-á-š

děl-á-o

děl-á-me

děl-á-te

děl-aj-í

Podle kmene minulého (opěrný tvar je tvar **maskulina singuláru I-ového participia**)/infinitivního (**opěrný tvar je infinitiv**)

kry- o-l	nes- o-l	pek- o-l	tisk- o-l tisk- nu-l	mi- nu-l	zač- nu-l	tř- e-l	trp- ě-l	sáz- e-l	pros- i-l	zač- a-l	maz- a-l	br- a-l	děl- a-l	kup- ova-l
krý- o-t	nés- o-t	péc- o-t	tisk- nou-t	mi- nou-t	zač- nou-t	tř- í-t	trp- ě-t	sáz- e-t	pros- i-t	zač- í-t	maz- a-t	br- á-t	děl- a-t	kup- ova-t
kry- o-t(-ý/-í)	nes- o-en(-ý/-í)	peč- o-en(-ý/-í)	tišt- o-ě(-ý/-í) tisk- nu-t(-ý/-í)	min- nu-t(-ý/-í)	zač- nu-t(-ý/-í)	tř- e-n(-ý/-í)	trp- ě-n(-ý/-í)	sáz- e-n(-ý/-í)	pros- o-en(-ý/-í)	zač- a-t(-ý) zač- e-tí	maz- á/a-n(-ý/í)	br- á/a-n(-ý/í)	děl- á/a-n(-ý/í)	kup- ova/ová-n(-ý/-í)

Podle kmene minulého (opěrný tvar je tvar maskulina singuláru I-ového participia)/infinitivního (opěrný tvar je infinitiv)

kry-0-l	nes-0-l	pek-0-l	tisk-0-l tisk-nu-l	mi-nu-l	zač-nu-l	tř-e-l	trp-ě-l	sáz-e-l	pros-i-l	zač-a-l	maz-a-l	br-a-l	děl-a-l	kup-ova-l
krý-0-t	nés-0-t	peč-0-t	tisk-nou-t	mi-nou-t	zač-nou-t	tř-í-t	trp-ě-t	sáz-e-t	pros-i-t	zač-í-t	maz-a-t	br-á-t	děl-a-t	kup-ova-t
kry-0-t(-ý/-í)	nes-0-en(-ý/-í)	peč-0-en(-ý/-í)	tišt-0-ěn(-ý/-í) tisk-nu-t(-ý/-í)	mi-nu-t(-ý/-í)	zač-nu-t(-ý/-í)	tř-e-n(-ý/-í)	trp-ě-n(-ý/-í)	sáz-e-n(-ý/-í)	pros-0-en(-ý/-í)	zač-a-t(-ý) zač-e-tí	maz-á/a-n(-ý/í)	br-á/a-n(-ý/í)	děl-á/a-n(-ý/í)	kup-ova/ová-n(-ý/-í)

kmenotvorný sufix nulový

- nes-0-l-0 – 1. třída přítomní, bez měkčení
- pek-0-l-0 – 1. třída přítomní, s měkčením (např. k-č)
- tisk-0-l-0 – 2. třída přítomní
- kry-0-l-0 – 3. třída přítomní

kry-0-l	nes-0-l	pek-0-l	tisk-0-l tisk-nu-l
krý-0-t	nés-0-t	peč-0-t	tisk-nou-t
kry-0-t(-ý/-í)	nes-0-en(-ý/-í)	peč-0-en(-ý/-í)	tišt-0-ě(-ý/-í) tisk-nu-t(-ý/-í)

kmenotvorný sufix **-nu**

- mi-nu-l-0 – 2. třída přítomní
- tisk-nu-l-0 – 2. třída přítomní
- zač-nu-l-0 – 2. třída přítomní

tisk-0-l tisk-nu-l	mi-nu-l	zač-nu-l
tisk-nou-t	mi-nou-t	zač-nou-t
tišt-0-ěň(-ý/-í) tisk-nu-t(-ý/-í)	min-nu-t(-ý/-í)	zač-nu-t(-ý/-í)

kmenotvorný sufix **-e-/-ě**

- tř-e-l-0 – 1. třída přítomní
- trp-ě-l-0 – 4. třída přítomní (s nulovým kmenotvorným sufixem
- v imperativu)
- sáz-e-l-0 – 4. třída přítomní (s nenulovým kmenotvorným sufixem
- v imperativu)

tř-e-l	trp-ě-l	sáz-e-l
tř-í-t	trp-ě-t	sáz-e-t
tř-e-n(-ý/-í)	trp-ě-n(-ý/-í)	sáz-e-n(-ý/-í)

kmenotvorný sufix -i

- pros-i-l-0 – 4. třída přítomní

pros-i-l

pros-i-t

pros-o-en(-ý/-í)

kmenotvorný sufix *-a*

- br-a-l-0 – 1. třída přítomní, bez měkčení
- maz-a-l-0 – 1. třída přítomní, s měkčením (např. z-ž)
- za-č-a-l-0 – 2. třída přítomní
- děl-a-l-0 – 5. třída přítomní

zač- nu -l	zač- a -l	maz- a -l	br- a -l
zač- nu -t	zač- í -t	maz- a -t	br- á -t
zač- nu -t(-ý/-í)	zač- a -t(-ý) zač- e -tí	maz- á /a-n(-ý/í)	br- á /a-n(-ý/í)

kmenotvorný sufix *-ova*

- kup-ova-l-0 – 3. třída přítomnosti

kup-ova-**l**

kup-ova-**t**

kup-ova/ová-**n**(-ý/-í)

Složitější případy

- V češtině je řada sloves, která nelze jednoduše zařadit ke vzoru, ačkoli je lze zařadit do třídy. Jde o nepravidelná slovesa, která mají neobvyklou kombinaci přítomného a minulého kmene: např. *bát se*, *mít*, *stát se* aj. Existují rovněž slovesa, která přecházejí od jednoho konjugačního typu k jinému (různou měrou kolísají mezi „vzory“): např. *myslit/myslet* („prosí“/„trpí“), *musit/muset* („prosí“/„sází“), *sypat* („bere“/„dělá“), *klouzat* („maže“/„dělá“), *navléci/navléknout* („peče“/„tiskne“) aj.

Sledujte možné dvojice adjektivizovaných přechodníků (od kmene přítomného) a VS od kmene minulého

1	čt ou cí (44)	čt e ní (5147)
2	div ou cí (9)	div e ní (8)
3	hně to cí (2)	hně t ení (45)
4	jed ou cí (733)	jed e ní (30)
5	klad ou cí (88)	klad e ní (335)
6	krad ou cí (12)	krad e ní (57)
7	kv et oucí (1032)	kv e tení (285)
8	lez ou cí (67)	lez e ní (299)
9	mat ou cí (385)	mat e ní (26)
10	nes ou cí (727)	nes e ní (46)
11	pas ou cí (140)	pas e ní (31)
12	plav ou cí (6)	plav e ní (48)
13	plet ou cí (9)	plet e ní (484)
14	před ou cí (34)	před e ní (108)
15	tř es oucí (533)	tř e sení (26)
16	ved ou cí (6662)	ved e ní (18313)
17	vez ou cí (65)	vez e ní (4)
18	živ ou cí (551)	živ e ní (8)

1	lež í cí (2543)	lež e ní (276)
2	působ í cí (2182)	působ e ní (6698)
3	věř í cí (2123)	věř e ní (11)
4	blíž í cí (1718)	blíž e ní (2)
5	hoř í cí (1648)	hoř e ní (272)
6	slouž í cí (1398)	slouž e ní (11)
7	zář í cí (1017)	zář e ní (4251)
8	tvoř í cí (955)	tvoř e ní (438)
9	patř í cí (941)	patř e ní (12)
10	konč í cí (903)	konč e ní (2)
11	soutěž í cí (875)	soutěž e ní (162)
12	mluv í cí (794)	mluv e ní (498)
13	běž í cí (666)	běž e ní (1)
14	hroz í cí (622)	hroz e ní (4)
15	síl í cí (509)	síl e ní (3)
16	míř í cí (430)	míř e ní (40)
17	tanč í cí (415)	tanč e ní (32)
18	kouř í cí (380)	kouř e ní (1264)

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

učit (11331)	učitel (11691)
velet (1231)	velitel (5683)
představit (23959)	představitel (5465)
nosit (10919)	nositel (2157)
činit (9613)	činitel (1879)
věřit (29040)	věřitel (1560)
držet (26017)	držitel (1446)
hostit (1389)	hostitel (1315)
stavět stavit (10681)	stavitel (1241)
pěstit (14)	pěstitel (853)
myslet (82118)	myslitel (650)
spasit (470)	spasitel (571)
zhotovit (860)	zhotovitel (552)
stvořit (1727)	stvořitel (479)
objevit (32222)	objevitel (442)
léčit (3116)	léčitel (425)
zůstavit (20)	zůstavitel (345)
hodnotit (5968)	hodnotitel (221)
cvičit (2394)	cvičitel (210)
předplatit (123)	předplatitel (182)
školit (259)	školitel (168)
osvobodit (1735)	osvoboditel (160)
řešit (16016)	řešitel (136)
věznit (432)	věznitel (118)
živit (3846)	živitel (106)

spisovat (15)	spisovatel (6446)
podnikat (2021)	podnikatel (6024)
provozovat (3865)	provozovatel (2806)
vyšetřovat (1955)	vyšetřovatel (2168)
pozorovat (13253)	pozorovatel (1826)
chovat (13912)	chovatel (1790)
poskytovat (9558)	poskytovatel (1780)
cestovat (3852)	cestovatel (1255)
jednat (26822)	jednatel (1067)
vychovat (1182)	vychovatel (1040)
ošetřovat (712)	ošetřovatel (589)
zřizovat (486)	zřizovatel (577)
vystavovat (2072)	vystavovatel (541)
obdivovat (3588)	obdivovatel (528)

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

prohlížet (5556)	prohlížeč (1671)
nosit (10919)	nosič (1584)
vodit (826)	vodič (1427)
vypravit (2779)	vypravěč (1002)
měnit (16219)	měnič (665)
chládit (490)	chladič (642)
holit (311)	holič (528)
potápnět (469)	potápněč (504)
tlumit (720)	tlumič (381)
vařit (5414)	vařič (378)
chránit (7916)	chránič (307)
měřit (5066)	měřič (297)
čistit (1834)	čistič (278)
bavit (14077)	bavič (261)
spouštět (1661)	spouštěč (249)
zářit (2625)	zářič (165)
topit (1259)	topič (164)
drtit (777)	drtič (153)

počítat (15023)	počítač (15013)
zesilovat (507)	zesilovač (3060)
přehrávat (1036)	přehrávač (2443)
přijímat (5427)	přijímač (1140)
snímat (547)	snímač (1010)
hlídat (3822)	hlídač (999)
spínat (150)	spínač (909)
vypínat (742)	vypínač (803)
vysílat (2620)	vysílač (790)
zapalovat (654)	zapalovač (753)
vyhledávat (2068)	vyhledávač (609)
hledat (25935)	hledáč (512)
přepínat (516)	přepínač (506)
urychlovat (515)	urychlovač (462)
tahat (2363)	tahač (357)
opylovat (87)	opylovač (255)

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

vořit (2094)	vořidlo (10176)
chodit (30082)	chodidlo (1546)
lepit (1277)	lepidlo (1394)
svítit (4315)	svítidlo (1025)
plavit (425)	plavidlo (970)
strašit (965)	strašidlo (629)
rozpouštět (709)	rozpouštědlo (509)
činit (9613)	činidlo (406)
kadit (42)	kadidlo (317)
platit (28533)	platidlo (251)
líčit (3078)	líčidlo (246)
stínit (289)	stínidlo (200)
vznášet (2567)	vznáshedlo (197)
měřit (5066)	měřidlo (196)

sedat (1055)	sedadlo (4659)
čerpat (2588)	čerpadlo (2022)
lákat (4136)	lákadlo (869)
tykat (460)	tykadlo (629)
odpočívát (2124)	odpočívadlo (363)
zaklínat (124)	zaklínadlo (299)
umývat (361)	umývadlo (133)
říkat (99346)	říkadlo (114)
švihát (142)	švihadlo (107)
stínat (49)	stínadlo (106)
klepat (1310)	klepadlo (91)
míchat (1438)	míchadlo (84)
počítat (15023)	počítadlo (82)

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

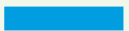

vzdělávat (779)	vzdělávácí (4171)
obývat (1354)	obývací (2969)
parkovat (784)	parkovací (1481)
dýchat (4773)	dýchací (1417)
ovládat (5895)	ovládací (1226)
přijímat (5427)	přijímací (1129)
testovat (1831)	testovací (926)
poznávat (2759)	poznávací (883)
vyšetřovat (1955)	vyšetřovací (811)
čerpat (2588)	čerpací (796)
spojovat (5903)	spojovací (676)
srovnávat (1890)	srovnávací (605)
pozorovat (13253)	pozorovací (589)
spalovat (611)	spalovací (588)
skládat (4816)	skládací (568)
rozhodovat (6598)	rozhodovací (562)
jednat (26822)	jednací (561)
sedat (1055)	sedací (540)
vyučovat (1221)	vyučovací (528)
nafukovat (175)	nafukovací (521)

napájet (480)	napájecí (843)
měřit (5066)	měřicí (826)
chladit (490)	chladicí (797)
obrábět (54)	obráběcí (725)
čistit (1834)	čisticí (583)
trávit (5781)	trávicí (581)
lepit (1277)	lepicí (500)
spořit (360)	spořicí (366)
provádět (9214)	prováděcí (345)
plnit (5900)	plnicí (325)
dělit (4357)	dělicí (321)
dobíjet (303)	dobíjecí (250)
telit (15)	telecí (241)
spouštět (1661)	spouštěcí (227)
nabíjet (443)	nabíjecí (220)
řadit (2954)	řadicí (218)
vodit (826)	vodicí (212)
předvádět (2718)	předváděcí (210)
školit (259)	školicí (199)
holit (311)	holicí (191)

Podíl kmenotvorných přípon na derivaci

- Zahrnují všechny deriváty od sloves ve své morfémové struktuře kmenotvornou příponu ?
- Které třídy sloves mají omezený derivační potenciál?
- Platí tato omezení bez výjimek?

Třídy s omezeným derivačním potenciálem a frekventovaná deverbativa

přítel	22553	
ředitel	19871	
postel	17761	
obyvatel	15854	
majitel	14777	
učitel	11691	
kostel	11497	
uživatel	11206	
hotel	11072	
spisovatel	6446	
nepřítel	6284	
podnikatel	6024	
velitel	5683	
představitel	5465	
dodavatel	5024	
zaměstnavatel	4246	

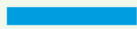

kostel	11497	
hotel	11072	
pytel	3433	
kotel	2762	
ukazatel	2079	
Intel	1250	
zřetel	817	
obratel	446	
motel	391	
součinitel	376	
jetel	339	
činitel	310	
kartel	285	
jmenovatel	279	
ortel	234	

Třídy s omezeným derivačním potenciálem a frekventovaná deverbativa

bič	854	■
měníč	665	■
chladič	642	■
kýč	513	■
polovodič	448	■
tlumič	381	■
vaříč	334	■
čedič	334	■
chtíč	313	■
chránič	307	■
rýč	303	■
měříč	267	■

hráč	22381	■
posluchač	2649	■
spoluhrač	1871	■
prodavač	1240	■
hlídač	999	■
boháč	647	■
vyznavač	639	■
hledač	512	■
protihrač	406	■
sběrač	260	■
sráč	259	■
opylovač	255	■
rváč	245	■

Třídy s omezeným derivačním potenciálem a frekventovaná deverbativa

pravidlo	14796	
vozdlo	10176	
chodidlo	1546	
lepidlo	1394	
svítidlo	1025	
plavidlo	970	
čidlo	769	
kormidlo	686	
strašidlo	629	
činidlo	406	
kadidlo	312	
svodidlo	251	
platidlo	251	
líčidlo	246	
stínidlo	200	
topidlo	196	
měřidlo	196	
sladidlo	169	
stavidlo	149	
bidlo	125	

divadlo	18943	
letadlo	8220	
zrcadlo	5999	
sedadlo	4659	
prádlo	3829	
čerpadlo	2022	
zavazadlo	1753	
umyvadlo	1467	
opěradlo	1278	
prostěradlo	1137	
lákadlo	869	
sádlo	838	
tykadlo	629	
madlo	391	
odpočívadlo	363	

-0-, -e-, -nu-

- přá-0-| → pří-0-tel
- zř-e-| → zř-e-tel
- bi-0-| → bi-0-č bi-0-| → bi-0-dlo
- či-0-| → či-0-dlo
- ry-0-| → rý-0-č ry-0-| → ry-0-dlo
- kry-0-| → krý-0-č (V pravidlech najdeme další pozoruhodné výrazy: kopáč je české označení hráče , borec útočníka (forward) a krýč záložníka (halfback).)
- my-0-| → my-0-č-k-a my-0-| → mý-0-dlo
- pi-0-| → (čaj)pí-0-č (Máte čaj . . . ? Já jsem . . . čajpíč ! ... a ten popelník udělal PRÁSK BUM ! a rozptýlil tam pár těch pivních píčů)
- hrá-0-| → hrá-0-č
- cht-ě-| → cht-í-č
- tisk-0-| → tisk-0-(a)cí/ tisk0-(a)dlo, hnět-0-| → hnět-0-(a)cí, dosáh-0-| → dosaž-0-(i)telný

Jazykové hádanky?

- Jaký je základní tvar slovesa na 3?
- Ke které slovesné třídě/ ke kterému vzoru mohou patřit slovesa, která mají základní tvar tři písmena (třeba *být, mít, ...*)?
- Existuje v češtině sloveso, jehož určitý tvar končí na t?
- Může přísudkový tvar slovesa v češtině končit na jinou souhlásku než m, š, l, j?
- *Existuje český slovesný tvar, který by zároveň měl význam imperativu a indikativu?*
- *Na tel končí v češtině kolem tisícovky substantiv, může na tel končit slovesný tvar?*
- *V češtině se hláska [e] graficky realizuje jako e nebo jako ě. Jaká je distribuce obou variant v koncovkách českých sloves?*